

<https://doi.org/10.35859/jms.2020.703532>

ÇUKUROVA ARAPLARININ SÖZLÜ EDEBİYATLARI ÜZERİNE GÖZLEMLER

Muna Yüceol ÖZEZEN¹

ÖZ

Antakya Araplarıyla aşağı yukarı aynı kültürü paylaşan Çukurova Arapları, Adana ve Mersin il merkezlerinde ve bu illerin bazı ilçelerinde yaşayan ve kendilerini “Arap Alevisi” olarak adlandıran bir etnik gruptur. Bu etnik grubun bölgeye yerleşmeleri 9. yüzyılda Hamdani Devleti ile başlamış, ancak göçler ve yerleşmeler ara ara kesintiye uğramıştır. Son büyük yerleşim 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. Buna göre, klasik Arapçayı okuma ve yazma becerisine sahip olan ve bu Arapçayı etkin bir biçimde kullanan son kuşak 19. yüzyılın sonunda doğan kuşaktır. Bugün sayıları tahminen 1 milyon civarında olan Çukurova Arapları, yazılı kültür öğelerinden büyük oranda uzaklaşmışlar ve yalnızca sözlü bir edebi üretim sürecine girmişlerdir. Ancak bugüne kadar hiçbir araştırmacı bu sözlü edebiyatın genel çerçevesini ele almamış, bu sözlü edebiyat ürünlerinin neler olduğu ve nasıl tasnif edilmesi gerektiği üzerine görüş bildirmemiştir. Bu çalışmada, Çukurova Araplarının giderek kaybolan ve acilen belgelenmesi gereken sözlü edebiyat ürünleri tasnif edilmiş ve her tür üzerine gözlemler örnekleme yoluyla paylaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Çukurova Arapları, edebiyat, sözlü edebiyat, şiir, anlatı

¹ Prof.Dr., Çukurova Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı

E-mail: mozezen@cu.edu.tr

ORCID: 0000-0003-1880-2143

Article Type/Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 13.03.2020 - **Accepted / Makale Kabul Tarihi:** 19.08.2020

Observations on the Oral Literatures of Çukurova Arabs

ABSTRACT

Çukurova Arabs who share almost the same culture as Antakya Arabs is an ethnic group living in the provincial centers of Adana and Mersin and some districts of these provinces and calling themselves “Arab-Alevi”. The settlement of this ethnic group in the region started with the Hamdani State in the 9th century, but migrations and settlements were interrupted from time to time. The last major settlement took place in the 19th century. Accordingly, the last generation who has the ability to read and write the classical Arabic and use this Arabic effectively is the generation born at the end of the 19th century. The Çukurova Arabs, whose number is approximately 1 million today, have largely diverged from the written cultural elements and have entered a verbal literary production process only. However, to date, no researcher has addressed the general framework of this oral literature, and has not commented on what these oral literary products are and how they should be classified. In this study, the oral literature products of Çukurova Arabs, which are gradually disappearing and which must be documented urgently, are classified and observations on each genre are shared through sampling.

Key Words: Çukurova Arabs, literature, oral literature, poetry type, narrative type

Giriş

Çukurova Arapları, bugün büyük ölçüde Türkiye'nin orta güney bölgesinde yaşayan sayıları tahminen 1 milyon civarında olan Arap asıllı bir etnik gruptur. Türkiye Cumhuriyeti'ne eklenmiş durumda olan bu grup, yoğunluklu olarak Adana ve Mersin il merkezlerinde ve bu illerin bazı ilçelerinde yaşamakta ve kendilerini büyük ölçüde “Arap-Alevisi” olarak adlandırmaktadırlar. Büyük ölçüde Antakya Araplarıyla aynı kültürü paylaşan bu etnik grubun bölgeye yerleşmeleri 9. yüzyılda Hamdani Devleti ile başlamış, ancak göçler ve yerleşmeler ara ara kesintiye uğramıştır. Son büyük yerleşim 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. Çukurova Araplarının “ana dilleri” veya daha gerçekçi bir yaklaşımla “ata dilleri” doğal olarak Arapçadır. Ancak bu Arapça, tahmin edileceği üzere klasik Arapça (Fusha) değil kendine özgü kimi özellikleri olan bir lehçe Arapçasıdır. Otto Jastrow bu lehçeyi Suriye “yerleşik” Arapça lehçesinin bir devamı ve ayrılmaz bir parçası olarak görmekte (2006: 154-156), S. Procházka ise Suriye-Lübnan lehçe grubu içindeki “kıyı lehçeleri”nden olduğunu belirtmektedir (1999: 115).

Son büyük yerleşmenin yaşandığı 19. yüzyılın sonu itibarıyla, söz konusu grubun merkez Arap kültüründen ve klasik Arapçadan iyice uzaklaştığı görülmektedir. Çünkü Klasik Arapçayı okuma ve yazma becerisine sahip olan

ve bu Arapçayı etkin bir biçimde kullanan son kuşak 19. yüzyılın sonunda doğan kuşaktır. Bu bağlamda bu son kuşağın aynı zamanda yazılı klasik Arap edebiyatına aşına olan ve bu edebiyatın örnekleri sayılabilecek son üretimleri yapan kuşak olduğu da tahmin edilecektir. Ancak, kullanılan formlar, nazım türleri ve nazım biçimleri vb. bakımlardan büyük ölçüde yazılı klasik Arap edebiyatına uygun bu örneklerin sayısı da son derece azdır: Birkaç divan, divanlardan bağımsız olarak kaleme alınan birkaç siyer, özellikle din büyükleri için yazılmış birkaç mersiye (Bunlar aynı zamanda Kur'an'ın tecvidli okunuşu gibi müzikli de söylenebilmektedir.), birkaç mensur eser vb. divanlarda dinsel ve ahlaki içerikli *şi'r*'ler, manzum *sîre*'ler, *makâm*'lar, *kasîda*'lar, övgü şiirleri olan *medh*'ler ve *mîrtî*'ler (*mîrsî*'ler) yer almaktadır. Çünkü bu edebiyat neredeyse yalnızca dinsel ve ahlaki içerikli bir edebiyattır. Zira Çukurova Arapları din dışı bir yazılı edebiyat geliştirme şansı bulamamışlar, değişen yaşam, Türkiye'ye uyum süreçleri ve bunlarla birlikte gelen "Türkçeleşme" eğilimi, Klasik Arapçayla din dışı bir yazılı edebiyat ortamının doğmasına olanak vermemiştir. Çok az sayıda örneği bulunan yazılı edebiyat geleneği genel olarak Arap Alevilerinin öğretilerini sistematik hale getiren Muhammed bin Nusayr en-Nemîrî'ye (ö. 883), Hamdân el-Hasîbî'ye (ö. 959) ve şiirleriyle ön planda olan Mekzûn es-Sîn'cârî'ye (ö. 1240) dayanmaktadır. Günümüzde Çukurova Arapları yazılı edebiyat ürünlerinin genellikle dinsel içerikli olması, bunların az sayıdaki ve yaşları genel olarak 70'in üzerindeki din adamları tarafından bilinmesi (ve söylenmesi) sonucunu doğurmuştur.

Tespit ettiğimiz kadarıyla, Çukurova Araplarının bu yazılı edebiyatları şu ana kadar hiçbir araştırmacının dikkatini çekmemiş, bu edebiyat hiçbir araştırmacının konusu olmamıştır. Bu durum, hem bu halkın içe dönük bir toplumsal özelliğe sahip olmasıyla hem de –belirtildiği gibi– yazılı edebiyat ürünlerinin çok çok az sayıda olmasıyla açıklanabilir.

Yazılı kültürle ve yazılı edebiyatla bağları kopan Çukurova Arapları günümüze sözlü bir kültürle ve neredeyse yalnızca sözlü bir edebiyatla gelmişlerdir. Ancak sözlü edebiyat geleneğinin de hızla yok olduğunu, lehçe Arapçasıyla artık yeni ürünler verilmediğini belirtmek gerekmektedir. Aslında sözlü gelenekler, yazılı kültür ve özellikle de dijital / elektronik kültürler karşısında zaten dezavantajlı konumdadır. Ancak Çukurova Araplarının buna eklenecek bir ikinci dezavantajları daha vardır: Yüzyıllardır yaşadıkları topraklar, bugün Türkiye Cumhuriyeti sınırları içindedir ve bugün dünyada birçok devletin tek resmi dile sahip olması gibi, bu devletin de tek bir eğitim dili vardır. Bu durum, bölgeye yüzlerce yıl önce yerleşmiş Arapların sözlü kültürlerinin yok oluş sürecini bir kat daha hızlandırmaktadır. Çukurova Arapları dillerini ve kültürlerini unutup olmanın burukluğuyla, olan-biteni kabullenmiş gibi görünüyorlar. Ancak sözlü edebiyatlarına filolojik bir

farkındalıkla bakıldığında, bu ürünlerin tamamen yok olup gitmeden en azından arşivlenip belgelenmesi gereği açıkça ortaya çıkmaktadır.

Tespit edilebildiği kadarıyla, bu zamana kadar Çukurova Araplarının yazılı edebiyatları gibi sözlü edebiyatları da çok az sayıda araştırmacının ilgisini çekmiştir. Başka bir deyişle, konusu yalnızca Çukurova Araplarının sözlü edebiyatları olan araştırmaların sayısı son derece azdır. Bu noktada, mesleki kariyerini Çukurova Arapçasına ve Çukurova Araplarına odaklayan Viyana Üniversitesi öğretim üyesi S. Procházka'nın zaman zaman tek başına zaman da E. G. Procházka ile birlikte yaptığı çalışmaları, büyük ölçüde "ilk" çalışmalar olarak dikkati çekmektedir (Procházka, 1999; Procházka, 2002; Procházka, 2006; Procházka, 2009; Procházka, 2016; Procházka ve Procházka, 2010; Procházka ve Procházka, 2018). Özellikle S. Procházka'nın bölgenin Arapçasını betimleme amacıyla kayda aldığı sözlü metinlerin küçük bir bölümü, bölgenin aynı zamanda sözlü edebiyat örnekleridir.

Aslında Çukurova Araplarının sözlü edebiyatlarının bugüne kadar doğrudan doğruya bir edebiyat araştırmacısının dikkatini çekmemiş olması çok şaşırtıcı değildir, çünkü Arap dünyasında da sözlü halk edebiyatı çalışmalarının tarihi çok yenidir ve bu çalışmalar en erken II. Dünya Savaşı sonrasına dayanmaktadır. Durum böyle olunca, daha mikro bir dil düzlemi olan Çukurova Arapçası için bu tür çalışmaların yapılmamış olması veya çok az yapılmış olması da çok şaşırtıcı değildir. Ancak bu edebiyat, gecikmeli de olsa çeşitli açılardan mutlaka değerlendirilmelidir. Böylece bu edebiyatın genel Arap edebiyat dünyası içindeki yeri ortaya konabileceği gibi, Arap edebiyatının yayılma alanları ve varyasyonları da tam olarak tespit edilebilir.

Çukurova Araplarının Sözlü Edebiyatlarıyla İlgili Temel Sorunlar

Çukurova Araplarının sözlü edebiyat ürünleriyle ilgili çözülmesi gereken birkaç sorun vardır:

1- Sınıflama: Çukurova Araplarının sözlü edebiyatlarının genel özellikleri nelerdir, sözlü edebiyat ürünleri nasıl tasnif edilebilirdi?

2- Adlandırma: Çukurova Araplarının halk ozanları var mıdır, varsa bugün için bunları tespit etmek mümkün müdür? Çukurova Araplarının sözlü edebiyat ürünleri nasıl adlandırılabilir?

3- Örnek tespit etme: Her sınıfın ve her tür için yeterince örnek tespit edilebilmekte midir? Bugün bu örnekleri hafızasında tutan kuşak hangi kuşaktır?

Birbirlerinden bağımsız görünse de esasında bu üç sorun da doğrudan birbiriyle ilgilidir. Çünkü örnek tespit edemedikçe sınıflama yapmak, sınıflama yapamadıkça ad vermek neredeyse olanaksızdır. Öte yandan ad vermek de zaten bir sınıflama yapmaktır. Örnek tespit etmenin en önemli motivasyonu ise daha önce betimlenmemiş herhangi bir dil veya lehçeyi betimleme çabasıdır.

Çünkü o dil ve lehçeyi betimlemek için özellikle sözlü metinlere gereksinim duyulur, tespit edilen sözlü metinlerin bir bölümünün aslında “edebi” değeri olduğu fark edilir, kısacası araştırmacı bazen kendiliğinden sözlü edebiyat ürünlerine “rast gelir.” Çukurova Araplarının sözlü edebiyatları konulu bu çalışma da aslında tarafımızdan yapılan büyük çaplı bir başka çalışma kapsamında elde edilen sözlü metinlerle ilgili gözlem ve bulgulara, bu süreçte “rast gelinen” sözlü edebiyat ürünlerine dayanmaktadır. Sözü edilen bu çalışma, Çukurova Arapçasının isimlerden fiillere, atasözlerinden dua ve beddualara kadar uzanan geniş bir sözvarlığı araştırması olan ve yaklaşık 27 yıldır devam eden *Kān Yā Mā Kān (Bir Varmış Bir Yokmuş)* - Çukurova Arapçası Sözvarlığı başlıklı bir kitap çalışmasıdır ve büyük ölçüde yayıma hazır hale getirilmiştir.

Bu bağlamda, Çukurova Araplarının sözlü edebiyatını betimlemek, bu edebiyat üzerine sınıflama yapmak ve ürünleri adlandırmak gibi zorlu sorunları çözmek için ne yazık ki bugün elde yeterince malzeme olmadığı söylenmelidir. Var olan tek tük malzeme konusunda da hiçbir Çukurova Arabı teorik bir bakış geliştirememektedir. Görüşme yapılan ve klasik Arapça bilgisi olmayan dil kullanıcıları, hafızalarında kalan ve bugün artık sayıları çok az olan sözlü edebiyat ürünlerini rahatlıkla birbirinden ayıramamakta ve her ezgili ürünü *şî'r* “şiiir”, her anlatı ürününü de *wkê* “hikâye, öykü” olarak adlandırmak eğilimi göstermektedirler.

Öte yandan Çukurova Araplarının sözlü edebiyat ürünlerini söyleyen kişilere ne ad verdikleri de çözülmesi gereken bir sorundur. Başka bir deyişle, Türk edebiyatındaki “halk ozanı”, “ozan” veya “aşık” tipinin Çukurova Arapları sözlü edebiyatındaki karşılığı kimdir? Bu topluluğun en yaşlı üyeleriyle yapılan görüşmelerde, bu soruya ilk aşamada hemen cevap verilememiş veya “Bilmiyorum.” cevabı verilmiştir. Ancak, bu kişilere Antakya’da “fînnên (/ fennên)” dendiği bilgisi verilince, bazı üyelerin “Evet evet, bizde de fînnên (/ fennên) denilir.” diyerek ilk cevaplarını değiştirdikleri görülmüştür. Buna rağmen “Bildiginiz bir fînnên (/ fennên) var mı?” veya “Bir fînnên (/ fennên) adı söyleyebilir misiniz?” soruları hepten cevapsız kalmıştır. Ancak Çukurova Araplarından derlediğimiz hüznü ezgili sözlerin / ağıtların büyük bölümünün *Sâh İbîn Şî'bên* “Şaban’ın oğlu çağırdı (dedi, söyledi)” biçiminde başlaması, bu kişinin bir halk ozanı olabileceğini düşündürmektedir. Bu ürünlerin derlendiği dil kullanıcıları *İbîn Şî'bên* ile ilgili olarak hafızalarında kalan şu bilgileri aktarmaktadırlar: İnanışa göre, bir zamanlar İbîn Şî'bên adlı bir adam yaşamış ve bu adamın çok sevdiği 12 oğlu varmış. İbîn Şî'bên bir yanlış anlama sonucunda bu 12 oğlunun da ölümlerine neden olmuş. Bu yüzden de kalan ömrü hep oğulları için ağıt yakmakla geçmiş. Çukurova Araplarının en yaşlıları, bir çeşit halk ozanı olarak kabul edilebilecek bu adamın ağıtlarına

atfen birbirinden bağımsız olarak da söylenebilen ve *Sâh İbîn Şi'bên* biçiminde başlayan onlarca ağıt bilmektedirler.

Dikkat çekici bir nokta, genel olarak Arap sözlü edebiyatında uzun havaların büyük bir bölümünün *l- 'têbe*, bir bölümünün *skêbe*, bir bölümünün ise *mîcêne* sözleriyle başlamasıdır; hüznü ama biraz daha ritmik kimi şarkıların başında da genellikle *del'ûne / 'ele del'ûne* sözleri bulunmaktadır (*'Ele del'ûne* sözü nakaratlarda da yer almaktadır). Bu uzun havaları ve şarkıları söyleyen dil kullanıcılarına bunun nedeni sorulduğunda tatmin edici bir cevap verememişlerdir. Ancak, yazılı kültür konusunda da az çok fikri olan bir dil kullanıcısı *l- 'têbe*'nin aslında bir kadın ismi olduğunu, bu kadının Sincar taraflarında yoksul bir adamın eşi olduğunu, daha sonra eşini terkederek zengin bir köy ağasına kaçtığını belirtmiştir. Böylece bu sözle başlayan uzun havaların da bu yoksul eşin kaçan karısına hitaben söylediği uzun havalardan kabul edilmelidir. Buna göre, *mîcêne* türü hüznü şarkılardaki bu sözcüğün de benzer bir biçimde bir kadın adı olması olası olmakla birlikte bunun için henüz yeterli kanıt bulunamamıştır. Ayrıca belirtilmelidir ki bu sözler söz konusu ürünlerin kafiyelerinin ne olacağı konusunda da dinleyiciye fikir vermektedir. Yani bu sözler aynı zamanda söyleyici için hazır kafiye kalıbı olma işlevi de görmektedir. Bu bağlamda, Çukurova Araplarının sözlü ezgili ürünlerinde en yaygın biçimde kullanılan kafiyenin *a, e, â, ê* olduğu, sonu bu sesbirimlerle bitmeyen sözcüklere bile uyum açısından bu sesbirimlerin eklendiği belirtilmelidir.

Çukurova Arapları sözlü edebiyatıyla ilgili çözümü güç görünen bir sorun da bu üretimler sırasında bir ölçü (vezin) kullanılıp kullanılmadığı, kullanılıyorsa bunun nasıl bir ölçü olduğudur. Yukarıda verilen bilgilerden Çukurova Arapları sözlü edebiyatının genel olarak yalnız anonim bir edebiyat olduğu anlaşılmaktadır. Bu da her üreticinin, o edebiyat ürününü kendi yaratıcılığı ölçüsünce yeniden yarattığı ve değişmelerin dikkate değer bir boyutta olduğu anlamına gelmektedir. Bu yaratıcılığın en önemli öğeleri, üretimler sırasında, adeta dizelerin her bir yerine serpiştirilen, özgürce ve uygulanma durumuna paralel olarak kullanılan *walla^h, kél, yê 'eyn, yê 'eyni, yê weyl, yê weyli, yê rûhi, îyw hakk* gibi doldurma sözcükler ve ünlemlerdir. Ayrıca üretimler sırasında, genel olarak ses uyumlarını ve kafiyei sağlamak üzere sözcüklerin çeşitli biçimlerde değiştirilebildiği, ilginç bir biçimde eskicil (arkaik) denilebilecek “fasih” biçimlerin tercih edildiği veya sözcüklerde kimi eksiltilere gidildiği görülmektedir. Bütün bu yaratıcılıklar derlenen şiir formundaki ezgili türlerde açık bir ölçü belirleme gücünü yaratmış, ses benzerlikleri dışında metne melodik ve armonik yapıyı neyin sağladığı tam olarak ortaya konulamamıştır. Bu sorun büyük ölçüde daha çok sayıda metnin tespitiyle ve konunun daha çok sayıda edebiyat araştırmacısı tarafından ele alınmasıyla çözülebilecektir.

Çukurova Arapları sözlü edebiyatının şiir formundaki ürünleriyle ilgili bir diğer sorun, bu ürünlerdeki nazım biriminin ne olduğu sorunudur. Bu ürünlerdeki nazım birimi klasik Arap edebiyatındaki gibi iki dizeden oluşan beyit midir, yoksa Türk halk edebiyatındaki gibi dört dizeden oluşan dörtlük müdür? Hemen belirtmek gerekir ki, örneklerin transkripsiyonu sırasında kafiye düzeninin ve durakların bazen her iki nazım birimi için de kabul edilebilecek özellikler gösterdiği tespit edilmiştir. Ancak özellikle çocuk şarkılarında ve tekerlemelerde dörtlük nazım birimi eğiliminin daha yüksek olduğu söylenmelidir.

Çukurova Araplarının Sözlü Edebiyat Ürünlerinin Tasnifi

Tespit edilen örneklere² dayanarak Çukurova Araplarının sözlü edebiyatı genel olarak aşağıdaki gibi sınıflanabilir³. Ancak bazı türlerin birbirinden kolaylıkla ayıramadığı, örneğin destanlarla hikayeler, ağıtlarla uzun havalar ve çocuk şarkılarıyla tekerlemeler arasında kesin bir çizginin çizilemediği öncelikli olarak belirtilmelidir (Bu noktada, Çukurova Araplarında dinsel içerikli yazılı şiirlerin aynı zamanda ezgili bir biçimde söylenerek sözlü edebiyat ürünlerine de dönüştükleri bilgisi bir kenarda tutulmuştur. Ayrıca tasnifte kullanılan ve parantez içinde yer alan adlandırmalar, genel olarak Çukurova Araplarının kendi adlandırmalarıdır.):

- 1- Destanlar (Siyer / Kısas / Hkêyêt)
- 2- Hikâyeler / Öyküler (Hkêyêt)
- 3- Cuha ([Nasrettin] Hoca) Fıkraları (Kısas Cîhe^y / Emtêl Cîhe^y)
- 4- Uzun Havalar (Mwê^ywîl / Mîwwêlêt)
- 5- Ağıtlar (Mnêhêt)
- 6- Hahalamalar: Düğün Manileri (Mhâhâyât)
- 7- Halk Şarkıları (Ġnêne^y / Ġnniyêt)
- 8- Çocuk Şarkıları (Ġnêne^y Tfâla)
- 9- Tekerlemeler (Fettûkêt (/ Mettûlêt)
- 10- Ninniler (Ninnî ' yêt / Henhûnêyêt)
- 11- Atasözleri (Emtêl)

2 Örneklerin transkripsiyonunda kullanılan işaretler genel olarak şu biçimdedir:

1 için kalınsa a, yarı kalınsa â; 2 için kalınsa â, yarı kalınsa â; 3 için h; 4 için h; 5 için ġ; 6 için ġ; 7 için ġ; 8 için ġ; 9 için ġ; 10 için ġ; 11 için ġ; 12 için ġ; 13 için ġ; 14 için ġ; 15 için ġ; 16 için ġ; 17 için ġ; 18 için ġ; 19 için ġ; 20 için ġ; 21 için ġ; 22 için ġ; 23 için ġ; 24 için ġ; 25 için ġ; 26 için ġ; 27 için ġ; 28 için ġ; 29 için ġ; 30 için ġ; 31 için ġ; 32 için ġ; 33 için ġ; 34 için ġ; 35 için ġ; 36 için ġ; 37 için ġ; 38 için ġ; 39 için ġ; 40 için ġ; 41 için ġ; 42 için ġ; 43 için ġ; 44 için ġ; 45 için ġ; 46 için ġ; 47 için ġ; 48 için ġ; 49 için ġ; 50 için ġ; 51 için ġ; 52 için ġ; 53 için ġ; 54 için ġ; 55 için ġ; 56 için ġ; 57 için ġ; 58 için ġ; 59 için ġ; 60 için ġ; 61 için ġ; 62 için ġ; 63 için ġ; 64 için ġ; 65 için ġ; 66 için ġ; 67 için ġ; 68 için ġ; 69 için ġ; 70 için ġ; 71 için ġ; 72 için ġ; 73 için ġ; 74 için ġ; 75 için ġ; 76 için ġ; 77 için ġ; 78 için ġ; 79 için ġ; 80 için ġ; 81 için ġ; 82 için ġ; 83 için ġ; 84 için ġ; 85 için ġ; 86 için ġ; 87 için ġ; 88 için ġ; 89 için ġ; 90 için ġ; 91 için ġ; 92 için ġ; 93 için ġ; 94 için ġ; 95 için ġ; 96 için ġ; 97 için ġ; 98 için ġ; 99 için ġ; 100 için ġ.

(Daha ayrıntılı bilgi için bk. Yüceol Özezen: 2018)

3 Bazı araştırmalarda, dua ve beddualar da sözlü edebiyat ürünü olarak değerlendirilebilmektedir. Çukurova Araplarının da zengin bir dua (alkış) ve beddua (kargış) arşivleri vardır. Ancak biz burada atasözleri dışındaki bütün söz kalıplarını çalışma dışında tuttuk.

12- Bilmeceler (Hezzûrê / Bilmecâyê)

Bu ürünlerin içerik özellikleri ve tespit edilebilen örnekleriyle ilgili olarak şu bilgiler verilebilir:

Çukurova Arapları sözlü edebiyatın en dikkate değer örnekleri hikâyelerdir. Bunlar “kısa hikâyeler” ve “uzun hikâyeler” olmak üzere ikiye ayrılır. Bilindiği gibi, klasik Arap sözlü edebiyatında uzun hikâyeler ya büyük oranda din dışı ve çift kahramanlı hikâyelerdir ya da Arap destanlarının epizodlarıdır. İçinde bulunduğumuz zaman itibarıyla Çukurova Arapları arasında “Tahir ile Zühre” veya “Kerem ile Aslı” gibi çift kahramanlı ve kökleri İslam öncesi dönemlere kadar uzanabilen uzun hikâyeleri anlatan bir anlatıcıyla karşılaşılmamıştır. Benzer bir biçimde Arap destanı denilince akla ilk gelen “Benî Hilal” destanını da baştan sona kadar bilen ve kesintisiz anlatan bir anlatıcı bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Çukurova Arapları arasında yaşları 70 ve üstünde olan dil kullanıcılarının çok büyük bir bölümü “Benî Hilal” destanından haberdardır ve çoğu, bu destanın kendilerinin Antakya ve Çukurova’yı mesken edinmeleriyle ilgili bir destan olduğunu düşünmektedirler. Benî Hilal denilen kabileler topluluğunun Arap yarımadasının güneyinden Mezopotamya bölgesine ve Kuzey Afrika’ya göçlerini ve bu sıradaki mücadelelerini anlatan bu destan, bugün Arap sözlü edebiyatıyla ilgili araştırmalarda genel olarak “Sîretü Benî Hilal” adıyla bilinmektedir. Ancak Çukurova Arapları arasında bu destan bazan “Sîrît Benî Hilal” bazan da “Kasîda Benî Hilal” biçiminde adlandırılmaktadır. “Benî Hilal” “Hilal Oğulları” anlamına gelen bir sözdür. Destanla ilgili genel olarak şu bilgiler verilebilir:

Benî Hilal kabilelerinin Yemen, Necid ve Kuzey Afrika’daki durumları, savaşları ve olayları tedrici olarak halinde anlatılır. Atalar ve babalar nesli Hilâl b. Âmir ile başlayıp Sirhân, Rızk ve Gânim’le son bulur. Kahramanlar nesli Hasan b. Sirhân, Ebû Zeyd b. Rızk ve Diyâb b. Gânim’le temsil edilir. Bunlardan sonra oğullar / yetimler nesliyle destan son bulur. Kahramanların babaları Benî Hilâl’in kolları olan Esbec, Riyâh ve Zuğbe’ye mensup emirlerdir. Destanın en büyük kahramanı Ebû Zeyd el-Hilâlî’nin doğumundan önce atalar ve babalar neslinde Zîr Sâlim’in hikâyesi, Câbir ve Cübeyr’in kıssası, Ebû Zeyd’in annesi Hadrâ’nın hikâyesi bir giriş mahiyetinde anlatılır. (...) Destan Sudan, Suriye, Filistin, Ürdün, Mısır, Tunus, Cezaire hatta Nijer, Nijerya, Moritanya’da canlılığını korumaktadır. (...) Destanın yalnız Berlin Kraliyet Kütüphanesi’nde 189 yazması vardır” (Yazıcı: 2009, 266-268).

Çukurova Araplarının çoğu din adamı olan en yaşlı üyelerinin, bu destanın özellikle Salim Ebû Zîr ve Diyâb bin Ganim epizodlarını önemsemelerine rağmen bu epizodları bütünlüklü olarak anlatamamaları, geçmişe dönük hafızanın büyük oranda zayıfladığını hatta silikleştiğini göstermektedir. S. Procházka, Çukurova Arapları için önemsenen Salim Ebû Zîr’e yönelik bir anlatıyı tespit etmiş, ancak anlatının özellikle baş tarafından eksik olduğunu belirtmiştir (2016: 149-177).

Biz ise bugün itibarıyla Çukurova Arapları arasında yine ancak çok az sayıda dil kullanıcısının bilip kısmen anlatabildiği 5 uzun hikâyeyi kayıt altına aldık⁴ ve bunları transkribe ettik. Tespit ettiğimiz kadarıyla bu uzun hikâyeler, herhangi bir büyük destanın epizodları değildir. Bunlar:

- 1- Şems Blédna “Şems Bledna (Memleketimizin Güneşi)”,
- 2- Tiffêhtî'l-Bitzalgeyt “Zılgıt Çalan Elma”,
- 3- Fâtma l-'Arra “Kavgacı Fatma”,
- 4- Sîtt Wed'a “Sîtt Veda / Veda Hanım” ve
- 5- Hâtîm Tayy “Hatem Tay”dır.

Bu hikâyeler oldukça uzundur. Örneğin 5. hikâye şöyle başlayıp sayfalar boyu sürmektedir:

Kān yā mā kān yā mîstîm 'îni'l-klām. Kān fi bi 'zmānu^h ric'cāl mit'cāwwāz, 'ā'ḥā'yd bitt 'āmmu^h. Yōm|mîn iy'yām hā'd-'dāhîr, 'kîf'dā't 'mārtu^h bi hā'l-'yālāy, 'kîf'dā't 'fōkî'l-'fārsāy u'w'wāqfāt. Fāk'hādā 'lāyhā u'w'āyyān: “Allah Allah, şu 'hikāy, şu 'ḥālā^h hā'l-'mara?! 'Kîf'dā't 'hikāy bi 'sîr'ā u'w'tdāw'sînā't, tdāw'sînā't, tdāw'sînā't u'w'tabbā't 'nāmā't!” Kāl 'nāmā't mā 'nāmā't, mā 'şāfā^h gîr, 'fāzzā't 'trikā, 'trābb'ā't bi hā'l-'fārsāy. 'Kîf'dā't, tdāw'sînā't kmāyn; tdāw'sînā't, tdāw'sînā't, tdāw'sînā't, 'sāmmā't bî'r-Rāḥ'mān t'ā'uzbā't bi 'ş-Şi'y'tān u'w'triktî'l-'lîḥrā 'tabbā't 'nāmā't. Bî'l-'ū'çincāy'marra, 'kāmā't 'hādāy, şā'c'iltu^h lā hā's-srāc, āḥ'di'tu^h lā hā'l-'bā'l u'w'îr-rāfş, 'fāḥā't il-bāb, 'tul'ā't 'rāḥā't. Kām 'kāymu^h 'cāwzā^h, rāḥ 'sārāḥ mîn ḥālf 'mînnā^h. 'Şārū hîy mîn kîd'dām u'w'hū mîn ḥālf.

Hîy mîn kîd'dām u'w'hū mîn ḥālf, hîy mîn kîd'dām u'w'hū mîn ḥālf tā 'ḥittā 'lîḥkā't, 'fātā't lā'l-ḳbūr. 'Lāyltā^h kān 'wāḥā'yd 'māyyit u'w'ḳāb'ri'nū^h cdîd. Ā mā 'şāyfāy bi 'bnāmā^h! Kāy'linlā^h bi 'bnāmā^h: “Ḳumāy, rūḥāy. Hā'l-māt 'lāylāy, 'ftāḥāy 'ḳabru^h, 'şiliy mîn 'ḳabru^h, 'şikkî^h lā 'sîdru^h, 'kissi^h lā 'ḳālbū^h, 'kilāy 'hintāy niss u'w'cāwzîk niss; bit'şîrāy gîn'yāt hā'd-'dāhîr. 'Gînyā hā'd-'dāhîr bāddîk'tîgnāy 'hintāy u'w'cāwzîk.” (Kaynak Kişi: Fehime Yüceol, Adanalı, Yaş: 70, Derleme Tarihi: 10.07.1997)

(...)

“Ey kelamın dinleyicileri, bir varmış bir yokmuş. Zamanında (bir zamanlar) amcasının kızını alan [amcasının kızıyla evlenmiş olan] bir adam varmış. Bu dünyanın günlerinden bir gün [günlerden bir gün], karısı gecenin [bir] yarısında oturmuş, yatağın üzerinde oturmuş ve durmuş. Bu [adam] ona [onun uyanışı üzerine] uyanmış ve bakmış: ‘Allah Allah, nedir böyle, bu kadının nesi var?! Öyle hızla oturdu ve düşündü, düşündü ve yattı uyudu!’ Güya [karısı] uyumuş uyumamış, bir bakmış ki yine [yerinden] fırlamış, bu [karısı] yatakta bağdaş kurmuş. Oturmuş, yine düşünmüş; düşünmüş, düşünmüş, düşünmüş, Rahman’ın adını söylemiş [besmele çekmiş] ve Şeytan’dan [Allah’a] sığınmış

4 Kayda alma sürecine yardımcı bulunan Hüseyin Mualla Yüceol’a teşekkürlerimi sunarım.

[euzu besmeleyi okumuş] ve yine yatıp uyumuş. Üçüncü defasında, kalkmış bu, gaz lambasını yakmış, bu beli ve küreği almış, kapıyı açmış, çıkıp gitmiş. Kocası ayağa kalkmış, gitmiş arkasından hareket etmiş [peşi sıra gitmiş].

O önden ve o arkadan, o önden ve o arkadan ta ki mezarlığa varıp [içine] girene kadar. O gece [o gün] birisi ölmüştü ve onu yeni gömmüşlerdi. E [meger] rüyasında görmemiş mi! Rüyasında ona demişler ki: ‘Kalk, git. Bu gece [bugün] ölenin kabrini aç, onu kabrinden çıkar, göğsünü yar, kalbini kes, yarısını sen ye ve yarısını kocan [yesin]; bu dünyanın [en] zengini olursun. Sen ve kocan bu dünyanın en zengini olarak zenginleşeceksiniz.’

(...)”

Bugün Çukurova Arapları arasında destanlar veya destan epizodları gibi bu türden uzun hikâyeleri de anlatan usta bir ağız kalmamıştır. Bunun nedeni ise yazılı kültüre geçen toplumların çoğunda olduğu gibi, Çukurova Arapları arasında da hikâye anlatma geleneğinin büyük ölçüde yok olması ve bu hikâyeleri Arapça biçimiyle rahatlıkla anlayacak ilgili ve sabırlı bir dinleyici kitlesinin kalmamış olmasıdır. Ayrıca Çukurova Araplarının yazılı kültürlerinin Türkçeye oluşması, oluşan bu yazılı kültürde kendi sözlü kültürlerinin hemen hemen hiç kodlanmamış olması gelenekten kopuşu daha da hızlandırmıştır.

Çukurova Arapları arasındaki uzun hikâyelerin bir bölümü gerçek yaşam öykülerine dayanır, ancak hikâyelere konu olan şahsiyetler artık destansılaştırmış kahramanlardır. Adana'nın en eski Arap yerleşmelerinden biri olan eski adıyla *Ôbtî'l-Kbîre* “Büyükoba”, yeni adıyla *Akkapî*'de, bugün hâla yakın dönemde yaşamış bir kişinin kahramanlıkları anlatılmaktadır: Şeyh Cemil (Şeyh Cemil Nardalı). Kendisi aslında bir din adamı olduğu halde, geçtiğimiz yüzyılın ilk çeyreğinde Adana'nın Fransızlar tarafından işgal edildiği sırasında ve Ermenilerle mücadelede büyük yararlılıklar göstermiş, bugün restore edilen köşkünü geçmişte Türk ordusu için bir karargah olarak kullanmıştır. Ancak Şeyh Cemil Nardalı'nın destansılaştırmış yaşamı büyük ölçüde Türkçe anlatılara konu olmuş ve zaten tarihsel kayıtlara geçerek sözlü bir üretime kapalı hale gelmiştir. Öte yandan, bugün Antakya'da destan ve uzun hikâye anlatma geleneği, *finnên* (/ *fennên*) denilen halk ozanları tarafından kısmen daha canlı olarak sürdürülmektedir. Bunlardan en bilineni Cemil Hâyek “Dokumacı Cemil” destanıdır. Cemil, Antakya'nın Fransız işgali altında olduğu dönemlerde Kabak Harnub köyünde doğmuştur. Cemil, bir tecavüz olayının Fransız yetkililer tarafından cezasız bırakılması üzerine dağa çıkarak eşkiyalık yapmış, halk tarafından sevilmiş, desteklenmiş ve korunmuştur. 1935'te bir baskınla öldürülmüş olan Cemil'in hikâyesi destansı bir hal almıştır. Ancak Çukurova Araplarının yalnızca en yaşlı üyeleri Cemil Hâyek adını destansı bir kahraman olarak bilmektedirler. Gerek Adana'daki gerek Antakya'daki destansı anlatılar, konuları ve kahramanları itibarıyla yakın dönemlerin

üretimleridir. Aslında, bugün Adana, Mersin ve Antakya’da adlarına türbe ve ziyaretgahlar bulunan birçok kişi de (Habib Naccâr, Şeyh Yûsuf Hakîm, Şeyh Hilê’ Hakîm, Şeyh Hâtim Tûbênî, Şeyh ‘Abdallah Mğâwri, Şeyh Ahmed Kîrfâs, Mîgdêd Ebû Zerr (Mîgdêd e1-Yemîn), Melik Ca’fer Tayyâr, Bilêl Habeşî gibi.) esas itibarıyla İslamiyet öncesinden Haçlı seferlerine, Haçlılardan Osmanlılar dönemine, Osmanlı döneminden Türkiye Cumhuriyeti’ne uzanan kimi uygulamalara direnç göstermiş, topluma yararlılıkları dokunmuş destansı kişilerdir. Ancak, belirtildiği gibi toplumsal hafızanın yitip gitmesi sorunu bu kişileri de yalnızca bir dinsel ritüel ögesine çevirmiştir.

Çukurova Arapları arasındaki kısa hikâyeler ise genellikle 3-5 dakika içinde anlatılabilen, daha çok günlük yaşamın küçük sorunlarına yönelik, ders verici ve çoğu esprili hikâyelerdir. Kısa hikâyelerin büyük bir bölümünün kahramanları insandır, ancak kahramanı hayvan olan kısa hikâyeler de vardır. Bunlardan biri şöyledir:

Ḳāl bi 'zmānāḥ 'kā'nāy 'fi 'caḥşāy. Şiḥ 'hāraḥ, şāḥ 'bināḥ yşāgg 'lūhā ktîr. Yḥāmm 'lūhā 'hîmil tḳîl kîll māşş, yḥall 'ūha lā 'l-'cābāy! u'w ynāzzl 'lūhā. 'Yā'nāy 'kāyā'n 'şîglāḥ hîk. 'Baḳa şîḥ 'hāraḥ mā 'tiḥlāk hā 'l-'caḥşāy, mā tmût.

Yō'w şāy 'dā'yī lā 'Rabbāḥ, 'kāylāy: “Yā Rabb! 'İnşa 'Allāḥ 'biḥbāl u'w bcîb 'wālā'd, 'wālā'd 'şabāy, 'mişān tā yḳîll 'şîglāy 'ḥābbāy.” 'Ḳāmāy 'tiḥbāl u'w tcîb 'şabāy 'ā 'l-'mîn cādd.

'Kîbîr hā 'l-'wālā'd. 'Baḳa 'ḥāmm lū 'l-'hîmil 'fō'ḳāḥ u'w fō'ḳ 'wālā'dḥ. 'Āyynāy hā 'l-'caḥşāy, mā 'yī'kā's hā 'l-'wālā'd ā 'fiytūḥ mā 'yîmşāy. 'Baḳa şîḥ 'hāra şu bāddāt 'sāwwāy?! 'Ḳāymāy 'ā'ḥdāy 'hîmlāḥ, 'wālā'd u'w 'hîmil 'wālā'dḥ lā 'dahraḥ. 'Ḳāylāy: “Yā 'Rabbāy! 'İlabḥ 'wālā'd 'mişān tā yḳîll 'şîglāy, sār 'şîglāy 'āktār u'w 'āktār. U'w 'hādāy 'ḥkā'yîmā! (Kaynak Kişi: Suzan Biçer, Adanalı, Yaş: 68, Derleme Tarihi: 04.06.2019)

“Güya bir zamanlar bir dişi eşek varmış. Zavallıyı sahipleri çok çalıştırmışlar. Her zaman kendisine ağır yük yüklerlermiş, dağa çıkartır, indirirlermiş. Yani işi buymuş. Artık bu zavallı eşek çok yoruluyor, [yorgunluktan] ölüyormuş.

Bir gün Allah’a dua etmiş, demiş ki: ‘Ey Allah[ım]! İnşallah hamile kalırım ve bir çocuk [dünyaya] getiririm, bir erkek çocuk, işim biraz azalsın diye.’ Kalkmış gerçekten de hamile kalmış ve bir erkek çocuk [dünyaya] getirmiş.

Bu çocuk büyümüş. Artık yükü hem kendisine hem de çocuğuna yüklemişler. Bakmış bu eşek, bu çocuk aksıyor ve yürüyemiyor. Artık zavallı ne yapacak?! Kalkmış kendi yükünü, çocuğunu ve çocuğunun yükünü sırtına almış. Demiş ki: ‘Ey Allahım! Bir çocuk istedim işim azalsın diye, işim daha fazla ve daha fazla oldu [işim arttı da arttı].’ Ve işte hikâyemiz de budur!”

Bir toplumun sözlü edebiyatının en dikkate değer örneklerinden bir diğeri kuşkusuz fıkralardır. Çukurova Arapçasında “fikra” anlamında ya *kıssa* sözcüğü veya aynı zamanda “atasözü” anlamına gelen *metel* sözcüğü kullanılmaktadır. Fıkralar, tek tek bireylerin genellikle egemen güçlerden beklentilerinin, kimi zaman da toplumsal normlara yönelik eleştirilerinin genel bir yansımasıdır. Fıkra kahramanları da genellikle toplum-egemen güç karşıtlığının tarafları durumundadır, kimi zaman da norm yanlısı-norm karşıtı bireylerdir. Klasik ve çağdaş Arap edebiyatının en bilinen fıkra kahramanı *Cuha*’dır. Bu kahraman, Türk edebiyatındaki Nasrettin Hoca’dan ve İran edebiyatındaki Molla’dan başkası değildir. Türk edebiyatındaki Nasrettin Hoca tipinin esas olarak 13. yüzyılda, Arap edebiyatındaki tipinin ise 8. yüzyılda yaşadığı, iki tiplerle ilgili anlatılarının birbirine karıştığı ve yüzyılları aştığına dair görüşler olmakla birlikte, gerçekte bütün doğu coğrafyasındaki “Cuhî, Coha, Cuha, Zuhî, Djhua, Hodja, Hoca” tiplerinin aynı kişiler olup olmadığı belirgin olmadığı gibi, bu sözcüklerin birbirleriyle kökenbilgisel ilgileri de açık değildir. Klasik ve çağdaş Arap edebiyatındaki fıkra tipi *Cuha*’nın Çukurova sözlü Arap edebiyatındaki karşılığı *Cihe*’dir. Yaşları ortalama 70’in üzerinde olan her Çukurova Arapçası kullanıcısı, tip olarak *Cihe*’den ve konu olarak fıkralardan haberdar ise de bugün bu fıkraları akıcı bir üslupla ve tam bir anlatı kurgusunda anlatabilen kişi sayısı yok denecek kadar azdır. Çukurova Arapları arasında genel olarak bilinen bir *Cihe*’ fıkrası şöyledir:

178

Yöm 'mîni' l-iy' yâ'm, w'â' hâd 'zâlmâ' sâ' alu' lâ 'Cihâ': "Yâ 'Cihâ'! 'Balla' 'kîllâ' 'âyâ' l-'afdal, l-'mâşî' 'hâlfî' l-'cnâzâ' 'illâ kîd' dâmi' l-'cnâzâ'?"

‘Kâllu' lâ 'z-'zâlmâ': "Hînt lâ tkûn bi cuw' wâti' t-tâ' bût, wâyn mâ 'stihâ't mşâ'! (Kaynak Kişi: Meliha Yüceol, Adanalı, Yaş: 66, Derleme Tarihi: 24.03.2018).

“Günlerden bir gün, bir adam *Cuha*’ya (Hoca’ya) sormuş: ‘Ey *Cuha* (Hoca)! Allah aşkına bana söyle, cenazenin arkasında mı yürümek daha iyidir yoksa cenazenin önünde mi?’

(*Cuha*) adama dedi ki: ‘Sen tabutun içinde olma [da] nerede istiyorsan yürü!’”

Yine sözlü edebiyat ürünlerinden önemli bir bölümünü ağıtlar ve uzun havalar oluşturur. Çukurova Araplarının yazılı kültürlerindeki *mîrtî* / *mîrsî* geleneğine karşılık sözlü kültürlerinde *mnêhe* geleneği vardır. Bunlardan ilki, topluma hizmeti dokunmuş, saygın belli bir kişi için yazılıp (söylenen), ikincisi ise herhangi bir kişi özelinde olmaksızın halk diliyle söylenen ve anonimleşen ağıtlardır. Çukurova Araplarında uzun havalar da ağıtlar gibi yaşamın anlamının sorgulandığı, kimi kez de içli, acıklı ve hüzünlü sözlü edebiyat üretimleridir. Çukurova Arapçasında uzun hava anlamında kullanılan sözcük *mîwwêl* / *muwwêl*’dir. Ağıtlar çoğu kez yumuşak bir tonda ve bağırıksızın söylenirken, uzun havalar gür bir sesle, yüksek tonda söylenir ve söyleyicisine sesini kullanabilme yeteneğini gösterme fırsatı verir. Ancak yine de ağıtların

ve uzun havaların her zaman birbirinden kolaylıkla ayırt edilemediği belirtilmelidir. Hatta aynı sözlü metnin bir dil kullanıcısı tarafından “ağıt”, bir başka dil kullanıcısı tarafından ise “uzun hava” olarak değerlendirilebildiği de tespit edilmiştir. Ağıtlar ve uzun havalar müzikal olarak da kayıt altına alınması gereken, bilenlerinin ve söyleyicilerinin büyük ölçüde azaldığı sözlü ve ezgili ürünlerdir. Gerek ağıtlarda gerekse uzun havalarda hem başlama hem de motive olma ve dinleyicileri motive etme sözü olarak içerisindeki “â” sesbirimi isteğe göre uzatılabilen “âh” sözünün, -yukarıda belirtildiği gibi- ilerleyen bölümlerde ise *yê 'eyni, yê kalbi, yê hasırti* gibi sözlerin ana metinden bağımsız olarak tekrarlandığı görülmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi uzun havaların bir bölümü *l- 'têbe*, bir bölümü *skêbe*, bir bölümü ise *mîcêne* sözleriyle başlamaktadır. Bugün genel olarak Çukurova Araplarının bu sözlerin ne anlama geldiği konusunda bilgileri yok gibidir. Ancak belirtildiği gibi bu sözlerin, bizi çok eski ve anonimleşen sözlü edebiyat içinde unutulmuş halk ozanlarına götürme olasılığı vardır. Ayrıca bu sözler, dinleyiciye ağıtların ve uzun havaların kafiye düzeni hakkında fikir verme işlevleri de vardır. Uzun havaların kısmen daha az içli ve ezgileri biraz daha ritmik olanlarında bazan *del'üne* veya *'ele del'üne* sözünün hem bir başlama hem de bir nakarat sözü olarak tekrarlandığı da dikkati çekmektedir.

Aşağıdaki metin Çukurova Araplarından derlenen bir ağıt / uzun hava örneğidir:

Nzîlt lâ' d-dâr, lâ'kâyt id-dâr miw'hüdâ;
'Bwâbi'l-'ilâh 'mâkâfflâ' wâ 'hcâri'l-'ilâh 'sâwdâ'.

'S'âltâh "Dâr, yâ dâr! Wâyn 'âhli'l-'kârâm wâ'c-'câwdâ'?"
Râd'ditlâ' id-dâr: "Râhû 'âhli'l-'kârâm wâ'c-'câwdâ', mâ 'bakâ 'îlin "âwdâ'." (Kaynak:
Gülseren İzlemek, Adanalı, Yaş: 70, Derleme tarihi: 27.04.2009).

“Avluya indim [ve] avluyu yalnız [ve terkedilmiş] gördüm.

[Öyle ki avlunun] bütün kapıları kapanmış ve bütün taşları kapkara.

Ona sordum: ‘Avlu, ey avlu! Kerem ve lütuf sahipleri neredeler?’

Bana karşılık verdi: ‘Kerem ve lütuf sahipleri gittiler ve onlar için artık geri dönüş yok.’”

Çukurova Araplarının en zengin sözlü edebiyat ürünlerini *mhâ'hâ'*lar oluşturur. *Mhâ'hâ'* “ha ha seslenme sözlerini söylemek, hahalamak” demektir. *Mhâ'hâ'*lar dilsel olduğu kadar kültürel ve toplumbilimsel olarak da incelenmesi gereken çok özel üretimlerdir. Türkiye’de genellikle yanlış bir tutumla *mhâ'hâ'*lar *zılgıt* olarak bilinmektedir. *Zılgıt* (Çukurova Arapçasında *zalğûta*), Araplar kadar bütün Ortadoğu toplumlarında genel olarak bulunan bir ıslık türüdür ve fiil biçimi Türkçede “zılgıt çalmak” (Çukurova Arapları

Türkçe konuşurken bu kavramı “zılgıt çekmek” deyimiyle ifade ederler.) deyimiyle ifade edilir. Bugün Çukurova Arapları, yalnızca sevinç bildiren durumlarda zılgıt çalmakla birlikte genel Arap kültüründe büyük acı ve üzüntü hallerinde de zılgıt çalınabilmektedir. Ayrıca kişi veya kişiler kendi sevinçleriyle başkalarını kışkırtmak istediklerinde de zılgıtı kullanabilmektedir. *Mhâhâ*’lar ise zılgıttan önce söylenen, genellikle ilk iki dizesi kafiye ve ölçü gereği söylenen, anlamın ve mesajın son iki dizede verildiği yarı-ezgili manilerdir. Buna göre bir ıslık türü olan zılgıt, ezgili maninin kendisi değil, yalnızca bu tür manilerin bir eşlikçisidir ve bu ezgili maniler olmaksızın da zılgıt çalınabilir. *Mhâha*’lar esas itibarıyla düğün manileridir; söz kesme, düğün, sünnet gibi şenlikli ortamlarda söylenirler. Ancak bunların özellikle genç yaştaki ve evlilik çağındaki kişilerin ölüm törenlerinde, acıyı trajik hale getirmek amacıyla ve ironik olarak söylendikleri de görülür.

Mhâhâ’ son derece üretici ve yaratıcı bir türdür. Bu tür manileri söyleyenler, maniyi kim için söylüyorsa ve mani söylediği kişinin genel özellikleri neyse maniyi hemen ona göre değiştirebilir. Bu durumda maninin ana yapısı değişmeksizin ve bozulmaksızın anlık bir biçimde ve doğaçlama olarak maniler yeniden üretilebilir. Hatta bir manide kendisi için mani söylenen kişinin adı, fiziksel özellikleri, giydiği elbisenin vb. rengi bile ana yapıya hâle gelmeyecek biçimde söylenebilir. Böylece, mani kalıp bile olsa, maniyi söyleyen kişi hem onu yeniden üretmiş hem de kişiye özel hale getirmiş olur. *Mhâhâ*’lar tek bir ağızdan söylenmesine rağmen, bunun ardından çalınan zılgıt ortamındaki bütün hanımlar (erkekler değil) katılmaya çalışırlar. Bu, biraz da sevincin paylaşıldığının işaretidir. Bu gelenek, bugün Adana gibi merkez yerleşim birimlerindeki gençler tarafından büyük ölçüde unutulmuştur. Taşra bölgelerde ise gençlerin *mhâhâ*’ları Türkçeye adapte ederek de söyledikleri dikkati çekmektedir:

“Sizde bir şişe,
Bizde bir şişe.
Kim geline maşallah demez,
Evine bomba düşe.” gibi.

Çukurova Araplarından Arapça bir *mhâhâ*’ örneği ise şöyledir :

(nişanda veya kınada, geline hitaben)

Hâ yâ 'ârûs, yâ imm 'bâdilti' z-'zârqa,

Hâ 'hisnik 'milfuf bi'l-'wârka,

'Kişi biy'hibbik 'Allâ yîf'âmu^h bi'l-'fârâ,

[Kişi biyib'gidik 'Allâ 'râytu^h ymüt bi hâ'l-'hârka. (Kaynak Kişi: Sabahat Varol (Çokluk), Adanalı, Yaş: 52, Derleme Tarihi: 02.06.2008)

“Hey, ey gelin ey mavi elbisenin annesi [ey mavi elbiseli gelin],

Hey, sarılı olan bir kağıda güzelliği,
Allah sevinç nasip etsin, her kim severse seni,
İnşallah bu ateşle yansın, her kim ki: sana besler nefreti.”

Çukurova Araplarının sözlü edebiyat örnekleri arasında, bir bölümü bütün Ortadoğu coğrafyasında genel olarak bilinen şarkılar da vardır. Sözlü, ezgili ancak bestesiz, kısacası anonim üretimler olduklarından şarkıların “halk şarkıları” olarak değerlendirilmesi daha doğru gibi görünmektedir. Çukurova Arapçasında şarkı / halk şarkısı anlamında kullanılan sözcükler *ğine* veya *ğinnî*’dir. Eğlenceli ve genellikle düğünlerde söylenen bu şarkılar, esasında bir toplumun geçmişten getirdiği ve geçmişle bağ kurmasını sağlayan üretimlerdir. Hatta dünyada anavatanını terk eden veya terk etmek zorunda kalan insanların, dillerini unuttur ve kültürlerini yeniden biçimlerken eski şarkılarının bir bölümünü şaşırtıcı bir biçimde belleklerinde tuttukları sıklıkla görülür. Bu “son bağ” durumundaki şarkıların unutulması, o toplumun yok olma, daha doğrusu prestij kültürün içinde erime sürecini hızla yaşadığı anlamına gelir. Çukurova Araplarının en uzak anavatanları olan Yemen’le ve küçük bir bölümünün daha yakın dönem anavatanları olan Mısır’la gönül bağları bütünüyle kopmuştur. Çukurova Araplarının büyük bölümünün belleklerinde Antakya ve Kilikya bölgesinden önceki vatanları olarak yer eden Suriye ile gönül bağları ise büyük ölçüde zayıflamış olmakla birlikte bütünüyle kopmamıştır. Hatta seyrek olmakla birlikte, Suriye’den kız almalar ve eski ve uzak akrabalarla ilişkileri sürdürme çabaları da dikkati çekmektedir. Bununla birlikte, özellikle genç kuşak Çukurova Araplarının bu bağı canlı tutan eski halk şarkılarını unuttukları söylenebilir. Bugün genç kuşak Çukurova Arapları, yeni dönemde yeni Arapça şarkılar üretmemektedirler ve şarkı gereksinimi artık neredeyse yalnızca Türkçe halk şarkılarıyla doldurulmaktadır. Eski halk şarkıları da Adana’da aşağı yukarı otuz yıl öncesine kadar düğünlerin vazgeçilmezi olduğu halde, bugün ancak daha çok merkezlere uzak kimi mahallelerdeki ve kırsal bölgelerdeki bazı düğünlerde “nostaljik” bir öge, bir “çeşni” olarak söylenmektedir. Oysaki Çukurova Arap halk şarkıları, hem müzikal hem halkbilimsel olarak üzerinde çalışılması gereken sözlü üretimlerdir. Aşağıda orta ve yaşlı kuşak Çukurova Arapları tarafından hâla bilinen bir halk şarkısı yer almaktadır:

Ma '(b)ri'vdu^h, mā '(b)ri'vdu^h:
Hā'l-āsmā'rānī' mā '(b)ri'vdu^h,

Lāw mā'l'lālā' id-'dāhāb
U^w ḥaṭṭillā' 'swara b'i'vdu^h.

Lāw yşıf'fūlā' id-'dāhāb
Mīn Bāy'rūt lā Ḥālāb,

Ma '(b)ri'vdu^h, mā '(b)ri'vdu^h
Wal'lāhā' mā '(b)ri'vdu^h.

'Kālbā' 'āşā'k, māc'rūh,
'Ā'li 'ānā ḥib'bāyū^h,

W il-'mḥābbā' 'bā'cdu^h cnūn
W il-'āşā'k 'ilū^h 'Rabbū^h.

Lāw yşıf'fūlā' id-'dāhāb
Mīn Bāy'rūt lā Ḥālāb,

Ma '(b)ri'vdu^h, mā '(b)ri'vdu^h
Wal'lāhā' mā '(b)ri'vdu^h (Kaynak Kişi: Muna Yüceol Özezen, Adanalı, Yaş: 40, Derleme Tarihi:
29 Şubat 2012

“Onu istemem, onu istemem:
Bu esmeri istemem,

Bana altın doldursa [beni altına boğsa]
Ve bana eliyle bilezik taksa.

Benim için altın dizseler,
Beyrut'tan Halep'e kadar.

Onu istemem, onu istemem,
Vallahi onu istemem.

Kalbim aşık, yaralı,
Sevdiğim kişi için.

Ve aşkın sonunda delilik var[sa],
Aşğın da Rabb'i var.

Benim için altın dizseler,
Beyrut'tan Halep'e kadar.

Onu istemem, onu istemem,
Vallahi onu istemem.”

Ġnêne *tfâla* “çocuk şarkıları”, *fettûkêt* ve *mettûlêt* ise “tekerlemeler” demektir. Bu iki türü birbirinden kesin çizgilerle ayırmak mümkün olmamıştır. Nitekim orta ve yaşlı kuşak Çukurova Arapları da aynı üretimi bazan “çocuk şarkısı” bazan “tekerleme” olarak adlandırmıştır. Buna göre, Çukurova Araplarının tekerleme türünden ilk anladıkları şey, Türk edebiyatındaki tekerlemeden farklıdır. Çünkü Türk edebiyatında tekerlemeler genellikle ses benzerliklerinin yoğun olduğu, çoğu kez şiir formunda olmayan ve kullanıcısının dili akıcı bir biçimde kullanabilme becerisini kanıtlama amacı taşıyan eğlenceli, kimi kez de pek anlam ifade etmeyen türlerdir. Oysa belirtildiği gibi, Çukurova Araplarında tekerlemeler, çocuk şarkıları (hatta çocuk oyunu şarkıları) ile benzer görünüm sunmaktadır. Sorunun çözümü daha çok örneğin tespitiyle mümkündür. Ancak şu ana kadarki çaba sonucunda çok az sayıda çocuk şarkısı / tekerleme derlenebilmiştir. Aşağıda bunlardan biri görülmektedir:

'Şibbâ' 'şibbâ' yâ 'maṭra,
Cây il-'câkâl tây'âwwâ'.

|
'Akâl 'câcît bāyt 'ammâ',

Ra'hâ ṭ-'ṭawsâ' tât'gännâ'. (Kaynak Kişi: Yüksel Altunpınar, Adanalı, Yaş: 50, Derleme Tarihi: 28.09.2012)

“Yağ yağ ey yağmur,
Çakal ulumaya geldi.

Amcamların tavuğunu yedi,
Tavusu şarkı söylemesi için bıraktı.”

Örnek tespitinde güçlük çekilen bir başka tür ninnilerdir. Çukurova Arapçasında bu anlamda daha çok *ninnî*, daha az olmak üzere de *henhûne* sözcüğü kullanılmaktadır. Ninniler bebelere ve çocuklara yönelik olarak daha çok kadın ağzından söylenen ezgili şiirlerdir. Aşağıdaki metin Çukurova Araplarından derlenen bir ninnidir (Derlenen kişi, bu metnin ilk iki beytiyle, son iki beytinin iki ayrı ninni olduğunu belirtmiştir. Ancak bunlar birbirinin devamı niteliğinde de değerlendirilebilirler. Ayrıca yine bu dil kullanıcısı, ninninin başındaki *nina nina* sözcüklerinin Türkçeye “lay lay” olarak çevrilmesinin daha uygun olduğunu belirtmiştir.):

'Nina 'nina 'nina, |
'Dîstîk u^w 'laḳ(i)nik ^ʕ'îrinäy.

Tä 'niḡṣā'î ('niḡṣā'î) tyāb ^ʕ'Ālāy ('Fātmäy vb.)
U^w tā nîm'sîrin 'ā't-'îinäy.

'Nina 'nina 'nina, bî'l-^ʕātmäy,
B'lā bā'būc u^w b'lā 'lātmäy.

Alla^h 'ylā^ʕān hîk ^ʕ'îṣāy,
Mîk'rāmäy lā hā'î-l-^ʕlākmäy. (Kaynak Kişi: Meliha Yüceol, Adanalı, Yaş: 57 yaşında, Derleme Tarihi: 04.04.2009)

“Lay lay lay,
Kazanını leğenini bana ödünç ver.

Ali'nin (Fatma'nın vb.) çamaşırlarını yıkayalım,
Ve onları incir ağacına asalım.

Lay lay lay, karanlıkta,
Pabuçsuz ve yazmasız.

Böyle [koşturduğumuz] hayata Allah lanet eylesin,
Şu [yediğimiz] bir lokma için.”

Çukurova Araplarının sözvarlığını tespit sürecinde hâla büyük oranda canlılığını koruyan sözlü edebiyat üretimlerinin atasözleri olduğu tespit edilmiştir. Çukurova Arapçasında “atasözü” anlamında kullanılan sözcük *metel*'dir. Arapçayı akıcı bir biçimde kullanmayan insanlar bile, sözlerini desteklemek, söyleyişini etkileyici kılmak için duruma uygun bir atasözü söyleyebilmektedirler. Bu bağlamda, dil kullanıcılarının Türkçe konuşurken “Hani Arapçada bir söz vardır: (...).”, “Hani eskiler derlerdi ya: (...).” gibi motivasyon cümleleriyle dinleyiciye bir Arapça atasözü söyledikleri, geçmişle bağlarını bu atasözleriyle kurmaktan mutluluk duydukları gözlemlenmiştir. Uzun bir tespit sürecinde, çok farklı konuşma ortamlarında üretilen yaklaşık 350 atasözünden birkaçı aşağıda sıralanmıştır (Bu tespitlerden aşağıda sıralanan atasözlerinin yalnızca Çukurova Araplarına özgü olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Doğal olarak bu atasözlerinin bir bölümü klasik Arapçada veya Türkiye veya Türkiye dışındaki diğer Arap lehçelerinde de kullanılmaktadır; atasözlerinin bir bölümü ise diller arası çevirilerin ürünüdür (ayrıntılı bilgi için bk. Abdülhadioğlu, 2019). Ancak belirtilmelidir ki tespit

edilen bütün atasözleri doğrudan doğruya bir Çukurova Arabının konuşma anında kayda alınmıştır.):

- 1- 'Ähläk lā (lā) tihlāk lū rā'mūk bi'l-'māhlāk.
- 2- 'Alla ('Ällā, 'Ällāh, 'Ällā') bi'yit'am il-fül lā'-(ā'l-) mā (mā) 'ilu' ('ilo', lu', lo') drās.
- 3- 'Alla ('Ällā, 'Ällāh, 'Ällā') 'ybārā'k ('ybārā'k) bi 'cārī's-sāww, sāw'wānā' 'şāhā'b ḥācā'.
- 4- 'Alla ('Ällā, 'Ällāh, 'Ällā') 'ybārā'k ('ybārā'k) bi 'mārtī'l-'mī'ā, 'dābbti's-'srī'ā u' ḥāctī'l-'wsī'ā.
- 5- 'Alla ('Ällā, 'Ällāh, 'Ällā') yis'tā'r il-'kārīm mīn nā'tūru'.
- 6- 'Ānā u' ḥāyyā' lā 'ibīn 'āmmā', 'ānā u' 'ibīn 'āmmā' lā'l-gā'nīb.
- 7- 'Ardīl-wā'ṭī' 'btīşrāb 'mayytā' u' 'mayyī't-'gā'rā'.
- 8- 'Bāddu' ysi'r cim'māl bāddī'y'allā' bāb 'dāru' ('bāytu').
- 9- 'Başan mīn 'āwwā'lā 'ktā'lān bi'l-'bāydār.
- 10- 'Bā'dī'l-'biy'bātū t-'tyūr, 'btītlā' l-'kbāysā' tā tdūr.
- 11- Bi'l-'wşāya mā (mā, ā) biy'īntāḥ 'ā'l-'ḥacc (lā'l-'ḥacc).
- 12- Bi'yāklū 'ḥā'mā, bi'yī'budū 'gā'mā.
- 13- 'Cāmā'l hāwā niyy u' cim'māl hāwā niyy; niyyt 'Alla ('Ällā, 'Ällāh, 'Ällā') 'btīglāyb 'kīllī'n-niyy.
- 14- Cūd mīn 'wara l-'māw'cūd.
- 15- 'Dāfā 'āfā u' bārd 'şiddā'.
- 16- 'Darbi's-'slāmā' mā (mā, ā) 'fiyyā' 'ndāmā'.
- 17- 'Fāzzā' il-'kāl b lā (lā) tīd'rübū.
- 18- Ḥāctī'l-'wşā 'bāddā' muḥ'bāṭ tkīl.
- 19- Ḥālā' ḥālā' 'tākmā yīn'kīdī' 'şgālā'.
- 20- Ḥībbā'l-'wālā'd tā 'yīkbar, ḥībbā' l-'gā'yā'b tā 'yīḥdar.

- 21- Hîdâ' bitti'l-aşıl lü bit'mî'l 'ä'l-'cânây.
22- 'İcri'd-dârâ't yâ (yâ) hânâ't yâ (yâ) 'zânâ't yâ (yâ) 'câbâ't h'bârî's-sâww.
23- İl-kâlbi'l-biy'ır, lâ (lâ) bi'yinfâ' u= lâ (lâ) biy'dır.
24- 'İzâ l-'wâlâ'd mâ bi'yîbkâ' lâ'l-imm, mâ biyîh'lâlu' timm.
25- Kâ'talnâ' mâ (mâ) hânâ'v, şâl 'ismu' hatt' 'lâyhâ' ('lâyây').
26- Kfilâ' b'âbik u= lâ (lâ) tîhîmâ' 'cânk.
27- Lâ (lâ) 'tîrgâb 'alâ 'mâlâk, hâ' d-'dinyâ mâ (mâ) 'ilâk.
28- Mâ (mâ, â) bi'yâhâ'd mîn 'mîltu', biy'mût mîn 'îltu'.
29- Mâ lâk âb (îb), mâ lâk Rabb?
30- Nhî'zâmnâ 'mîni'd-dibb, 'wqî'nâ bi'l-cibb.
31- Rbâ't il-kîr 'ind kîr, yâ bi'yîhfâ'd 'şhî'ku' yâ bi'yîhfâ'd 'lbi'tu'.
32- Sîb'hân il-kâw'wânâ, hâzzâ' mâ (mâ) râ'mâhâ.
33- 'Ştîgî'l sâbt u= 'ahâd, lâ (lâ) 'tîhtâc şâ' 'ahâd.
34- Tâ'mâ'v t-timm, tâ tîstîhâ' l-'âyn.
35- 'Wâlâd 'wâlâd ('wâlâ'd 'wâlâd), lükân ('lukân) 'âmmâr 'bâlâ'd ('bâlâd).
36- Yâdd ka'sîra, 'âyn ba'sîra.
37- 'Zâyâ'd hu n-nâkâ'ş.
38- 'Äddâ âb, ş-şâyf g'âb u= 'fâttâh 'ä'ş-'şiti' bwâb.
39- 'Ammar u= 'allâ, râh u= 'hällâ.
40- Tâ'v il-'â'cîn lâ'l-hîb'bâzâ', lu (lâw) 'tâkulu' 'küllu' ('kîllu').

- 1- “Ailenden (yakınlarından), onlar seni tehlikede bıraksalar bile yorulma [bıkıp usanma].”
2- “Allah baklayı dişleri olmayana kısmet eder.”
3- “Allah kötü komşumdan razı olsun, beni eşya sahibi yaptı.”
4- “Allah itaatkar kadına, hızlı ata ve geniş kap-kacağa bereket versin. Allah itaatkar kadından, hızlı attan, geniş kap-kacaktan razı olsun: Kadının başkaldırmayanı, atın hızlısı ve kap-kacağın geniş olanı arzu edilir.”
5- “Allah bağı [asıl olarak] bekçisinden korusun.”
6- “Ben ve kardeşim amcamın oğluna, amcamın oğlu ve ben de yabancıya[ya karşı birlik oluruz.]”
7- “Alçak (yüksek olmayan) toprak kendi suyunu da içer, başkalarının suyunu da.”
8- “Deveci olmak isteyen evinin kapısını yükseltecek [yüksek tutacak].”
9- Harman yerinde dövüşmektense, [harmanla ilgili olarak] önceden uzlaşmak [daha yeğdir].

- 10- “Kuşlar yatınca (gecelemek için dallara tüneyince), baykuş gezmeye çıkar.”
- 11- “Hacca tavsiye üzerine gidilmez.”
- 12- “Bizim hayrımızı yerler, başkasına tapınırlar: İyiliği bizden görürler ancak başkalarına sevgi gösterirler.”
- 13- “Deve bir niyette bulunur, deveci bir niyette bulunur; Allah’ın niyeti bütün niyetlere galip gelir.”
- 14- “Cömertlik varlıktan ileri gelir.”
- 15- “Sıcaklık afiyettir (sağlıktır) ve soğuk hastalık.”
- 16- “Doğru [bildik] yolda pişmanlık yoktur.”
- 17- “Köpeği korkut ama ona vurma.”
- 18- “Çok kirli olan çamaşır, ağır bir çamaşır tokmağı ister.”
- 19- “İşim bitene kadar “dayı dayı” [derim].”
- 20- “Küçüğü büyüyene kadar, gözden irak olanı huzura gelene kadar sev.”
- 21- “İki yana eğilse de [aksak, engelli olsa da] asil kızı al.”
- 22- “Çok gezen ayak, ya ihanet eder, ya zina eder ya da kötü haber getirir.”
- 23- “Havlayan köpeğin ne faydası vardır ne de zararı.”
- 24- “Eğer bebek (çocuk) anneye ağlamazsa, ağzı tatlanmaz.”
- 25- “Beni dövdü, [bu] beni üzmedi, [ama] ismini çıkardı bana koydu.”
- 26- “Kapını kapalı tut ve komşunu [hırsızlıkla] itham etme.”
- 27- “Malına tamah etme, bu dünya senin değil.”
- 28- “[Evlenmek üzere] kendi milletinden [kız veya erkek] almayan [birçok sıkıntıyla boğuşmak zorunda kalacağından] illetinden (hastalığından) ölür.”
- 29- “Baban yoksa Rabb’in yok mu?”
- 30- “Ayıdan kaçtık, kuyuya düştük.”
- 31- “Katırı katırın yanına bağla, ya anırmasını ezberler ya tekmelemesini.”
- 32- “Onu var edene tesbih olsun, onu salladı [ama] bırakmadı. (Dünyayı var eden Allah ne büyüktür ki, onu [deprenlerle] sallar, [ama] bırakmaz [onun boşlukta savrulmasına izin vermez].”
- 33- “[Gerekirse] cumartesi ve pazar [günleri bile] çalış, [ama] hiçkimsenin herhangi bir şeyine ihtiyaç duyma.”
- 34- “Ağzı yedir [ki] göz utansın.”
- 35- “Ülke kursa da çocuk [yine çocuktur].”
- 36- “El kısadır [ama] göz görür.”
- 37- “Artmış, ekşiğin kardeşidir. “
- 38- “Ağustos (ayı) girdi, yaz görünmez oldu ve kışa kapıları araladı.”

39- “Bina etti ve yükseltti [ama] gitti bıraktı [geride hiçbir şey bırakmadı].”

40- “Hepsini [kendisi] yese de, hamuru [hünerli] ekmekçiye ver [teslim et.].”

Çukurova Araplarının bilmece anlamında kullandıkları sözcük *hezzûre*'dir; “Bana bir bilmece sor.” anlamında kullanılan cümle ise *Hızrlı hezzûre*.'dir. Bu bilgilere rağmen Çukurova Arapları arasında bilinen ve kullanılan bilmece pek kalmamıştır. Dil kullanıcılarının bir bölümü çocukken kendilerine bazı bilmecelelerin öğretildiğini ama bugün bunları tamamen unuttuklarını belirtmektedirler. Bilindiği gibi, bilmeceler, daha çok çocuk edebiyatı ürünlerindedir ve bir dil çocuklara aktarılmadığında ilk unutulmuş sözlü türlerden biridir. Başka bir deyişle, bilmeceler değişen yaşam tarzlarına en az direnebilen, en kırılabilir sözlü türlerdendir. Zaten Çukurova Arapçası kullanıcılarının hafızalarında kendi çocuklarına aktarabilecekleri hemen hemen hiçbir bilmece kalmamış olması, kendilerine de çok az Arapça bilmece öğretilmiş olmasından, yeni bilmece kültürünün Türkçeyle biçimlenmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Çukurova Arapları arasında orta ve yaşlı kuşaktan herhangi üyeye Arapça bir bilmece bilip bilmedikleri sorulduğunda genellikle şu bilmeceyi söylemektedirler:

188

Ḥālik ḥū 'immik, 'sihrū^h şū 'biycā' 'mīnnik?

İl-Cā'ivāb: Bāyyik. (Kaynak Kişi: Sevim Topacı, Adanalı, Yaş: 49 yaşında, Derleme Tarihi: 22.2020)

“Annenin kardeşi olan dayının eniştesi senin neyin olur?”

Cevap: Baban.”

Sonuç

Tespit edilebildiği kadarıyla şu ana kadar Çukurova Araplarının sözlü ve yazılı edebiyatlarıyla ilgili bütünlüklü herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Tespit edilen örneklerin nasıl adlandırılıp sınıflandırılacağı çözüm bekleyen önemli sorunlardır. Bu çalışmada tespit edilen bazı türlerin (destanlar ve hikâyeler, ağıtlar ve uzun havalar, çocuk şarkıları ve tekerlemeler) nasıl adlandırılacağı ve birbirinden nasıl ayrılacağı kesin olarak ortaya konulamamıştır. Bu bağlamda, daha çok metin tespiti ve daha çok edebiyat araştırmacısının bu konuya odaklanması gerekmektedir. Ancak anadilleri olan Arapçadan giderek kopan ve yeni yaşam tarzlarını ve yeni edebiyatlarını Türkçe üzerinden oluşturan Çukurova Araplarının geleneksel edebiyat ürünleri giderek kaybolmaktadır. Buna göre Çukurova Araplarının özellikle sözlü edebiyatlarıyla ilgili en yaşamsal konu, bu örneklerin bir an önce sesli ve yazılı olarak kaydedilmesi ve arşivlenmesidir. Bunun yanı sıra, bu topluluğun gerek

sözlü gerekse yazılı edebiyatları konusunda müzikologlarla birlikte düşünülmesi ve çözülmesi gereken birçok nokta (üretimlerin notalara aktarılması gibi) da bulunmaktadır

Kaynakça

- Abdülhadioğlu, A. (2019), *Sözlü Kültür Bağlamında Mardin Arapça Atasözleri*, İstanbul: Kriter Yayınları.
- Jastrow, O. (2006), “Arabic Dialects in Turkey- Towards a Comparative Typology”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, C. 16, 153-164.
- Procházka-Eisl, Gisela-Procházka, S. (2010), *The Plain of Saints and Prophets (The Nusayri-Alawi Community of Cilicia (Southern Turkey) and its Sacred Places)*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Procházka-Eisl, Gisela- Procházka, S. (2018), “The Arabic Speaking Alawis of the Çukurova: The Transformation of a Linguistic into Purely Religious Minority”, *Linguistic Minorities in Turkey and Turkic-Speaking Minorities of the Peripheries*, (Yayınlayan: C. Bulut), Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 309-328.
- Procházka, S. (1999), “From Language Contact to Language Death: The Example of The Arabic Spoken In Cilicia (Southern Turkey)”, *Orientalia Suecana*, S. XLVIII, 115-125.
- Procházka, S. (2002), *Die Arabischen Dialekte der Çukurova (Südtürkei)*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Procházka, S. (2006), “Cilician Arabic”, *Encyclopaedia of Arabic Language and Linguistics*, S. 1, 388-396.
- Procházka, S. (2009), “Women’s Wedding Songs from Adana: Forty Quatrains in Cilician Arabic”, *Estudios de Dialectología Norteafricana y Andalusí (EDNA)*, S. 13, 235-255.
- Procházka, S. (2016), “The Story of Sâlim az-Zîr Abû Laylâ al-Muhalhil in Cilician Arabic (Southern Turkey)”, *Arabic and Islamic Studies in Honour of Ján Pauliny*, (Yayınlayanlar: Zuzana Gažaková-Jaroslav Drobný), Bratislava: Comenius Üniversitesi Yayınları, 149-177.
- Yazıcı, H. (2009), “Sîretü Benî Hilâl” Maddesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 37, 266-268.
- Yüceol Özezen, M. (2018), “Arapçayı Lehçe Düzeyinde ve Latin Esaslı Bir Alfabeyle Yazma ve Öğretme: Çukurova Arapçası Örneği”, *The Journal Of Mesopotamian Studies*, C. 3, S. 2, 95-108.